

Založení města

Českou Skalici vedla již před tisícem let obchodní stezka spojující Prahu s Polskem. Je doložena poprvé v Kosmově kronice k roku 1068, ale nálezy římských mincí z druhého století našeho letopočtu dovolují soudit, že tudy procházeli kupci jež dříve.

Osídlením povodí středního toku Úpy pověřil Přemysl Otakar I. (1197-1230) starobylý český rod erbu zlatého střmene. Členové tohoto rodu Chvalek, Bohuš Bradatý a Ratibor spravovali za vlády knížete Vladislava II. (1140-1173) kladský hrad a byli kastelány kladské župy. Po příchodu do severovýchodních Čech vybudovali při křižovatce Kladské a Úpské cesty nedlouho po sobě dvě opevněná rodová sídla, tvrz maloskalickou na pravém břehu při brodu přes řeku Úpu poblíž dnešního kostela v České Skalici, patrně rozsáhlejší a důležitější, a tvrz velkoskalickou na levém břehu Úpy nad Babiččiným údolím v místech, kde se dosud říká Na hradě. Počátky kolonizačního úsilí rodu zlatého střmene v okolí České Skalice připomínají jména míst Chvalkovice, Boušín, Ratibořice.

Není známo, která ze skalických tvrzí byla postavena dříve. První nepřímá zmínka o Skalici pochází až z roku 1238. Na závěti Zbraslava Vchynice, vysokého dvorního hodnostáře, číšníka krále Václava I., správce královského dvora v Miletíně, je uveden jako svědek Petr ze Skalice. Jiná část závěti Zbraslava Vchynice z let 1238-1241 mluví o koupi blíže neurčeného újezdu za 170 hřiven od manželky Petra ze Skalice.

Stal-li se roku 1238 člen rodu erbu zlatého střmene Petr ze Skalice, znamená to, že zde měl již pravděpodobně od počátku 13. století stálé rodové sídlo. Lze předpokládat, že tvrz maloskalická, chránící strategicky nejdůležitější místo při brodu Kladské cesty přes Úpu, vznikla jako prvá. Snad současně vyrostlo na návrší za dnešním římskokatolickým kostelem hospodářské středisko, potřebné pro úspěšnou kolonizaci kraje a pro budování dalších opevněných rodových sídel v povodí Úpy. Tuto domněnku podpořil archeologický průzkum zbytků maloskalické tvrze v letech 1981-1982 a především orientační sonda vykopaná na hraně úpské terasy za kostelem. I když nebylo možno z nalezených zlomků keramiky sestavit celé tvary, byly nálezy datovány podle výzdoby od poloviny 13. století do začátku 14. století. Také existence farního kostela v Malé Skalici, připomínaná již roku 1350, ukazuje, že zde bylo pravděpodobně původní centrum kolonizace.

Rod erbu zlatého střmene osídloval postupně rozsáhlé území mezi Úpou a Metují. Velkoskalická tvrz byla nejspíše postavena jako první opevněné sídlo při řece Úpě, aby chránila Úpskou cestu, vedoucí ze Skalice k dnešní Zlíči, Červené Hoře a do rtyňsko-svatoňovické kotliny pod Jestřebí hory. Úpská cesta zde navazovala na Svidnickou cestu.

Petr ze Skalice se syny Tasem a Sezemou postavil v druhé polovině 13. století za podpory Přemysla Otakara II. (1253-1278) na střední Úpě tři mohutné hrady: Rýzmburk, Červenou Horu a Vízmburk. Petrovi mladší synové Rubín a Petr postoupili při kolonizaci kraje až k Poříčí u Trutnova a za Jestřebími horami pronikli k Stárkovu, Adršpachu a Teplicím nad Metují. Rodu patřily nejen vesnice na Svatoňovicku, Úpicku a tvrz v Batňovicích, ale i Bohuslavice nad Úpou, Rubínovice, Petříkovice, Chvaleč, Starý Sedloňov, strážní hrádek u Radvanic a skalní hrad Střmen, nejstarší feudální sídlo v Teplicko-adršpašských skalách. Při tvrzi velkoskalické, v místech dnešního starého města České Skalice, vznikla záhy osada a později městečko nazývané již roku 1490 Česká Skalice nad Úpou. Původně samostatné zboží velkoskalické připojil roku 1393 Jetřich z Janovic k panství náchodskému, zboží

maloskalické zůstalo samostatné až do roku 1575. Tehdy je i s tvrzí přikoupila k náchodskému panství za 4 100 kop českých grošů Hedvika Smiřická ze Smiřic. Malá Skalice byla až do roku 1942 samostatnou obcí.

Tvrz maloskalická

Dochované písemné zprávy o tvrzi a osadě Skalička (Malá Skalice) na pravém břehu řeky Úpy jsou značně kusé, neboť zboží maloskalické bylo zapsáno v zemských deskách, které v 16. století zničil požár. Roku 1363 patřila maloskalická tvrz Nevlasovi ze Skalice, v rozmezí let 1364-1367 ji koupil Střížek z Ostřešan, roku 1405 sídlil na tvrzi Hašek z Lužan a roku 1417 náležela Střížkovi z Koloděj. Jeho rod se zde udržel 128 let. Od roku 1575 spravovali maloskalické zboží Smiřičtí ze Smiřic, od roku 1623 Adam Erdman Trčka z Lípy a od roku 1634 Octavio Piccolomini de Aragona. Kdy tvrz zanikla, není známo. Pravděpodobně se tak stalo záválky třicetileté, snad při vypálení České Skalice Švédy v roce 1639.

Poslední svědectví o zbytcích maloskalické tvrže zaznamenal kronikář Josef Myslimír Ludvík v rukopise svého díla Staré památky Náchodska, totiž hradu, města i celého panství z roku 1848: "Bývalo zde také sídlo rytířské či hrad-tvrz, podlouhlý, od mostu, co nyní kovárna a dům hostinec číslem 47, až téměř pod zeď hřbitovní, po kterém toliko některé sklepy pozůstaly v zahrádce v. p. pátera fundatisty a i v druhé zahrádce (dnes tvoří obě bývalé zahrádky Jiřinkový park muzea), které nynější veleb. p. František Hurdálek, fundatista, dobořiti nechtě, zasypal 1826, an plot zděný kolem zahrádky dělati dal."

Nad částí rozsáhlých sklepení maloskalické tvrže postavil Josef Steidler při císařské silnici roku 1824 z rozvalin kamenného zdiva první část zájezdního hostince U bílého lva. Roku 1837 přistavěl Jiřinkový sál a později směrem k řece hostinec rozšiřoval. Na obvodových zdech tvrže nad řekou postavil řád uršulinek po roce 1877 klášterní budovu a kapli. Při archeologickém průzkumu vyvolaném v letech 1980-1988 stavebními úpravami v areálu Muzea Boženy Němcové a Textilního muzea byla pod základy kaple zbourané ve dvacátých letech našeho století odkryta kruhovitá sklepní část mohutné věže. Vysoká válcovitá stavba z neomítnutého lomového kamene nad řekou chránila nedaleký brod Kladské cesty přes řeku Úpu. V těsné blízkosti věže byly odkryty prostorné klenuté sklepní místnosti. Při hloubení základů přístavby levého křídla Textilního muzea nad Jiřinkovým parkem byly v roce 1985 nalezeny zbytky kamenného zdiva obdobné válcovité věže založené přímo na opukovém skalním výchozu.

Tvrz velkoskalická

Zbytky tvrže velkoskalické na levém břehu řeky Úpy bychom dnes již marně hledali. Josef Myslimír Ludvík v citovaném rukopisu Staré památky Náchodska zapsal: "Ve městečku samém že by nějaká tvrz nebo hrad byl stával, není paměti ani pověsti, avšak za městečkem čtvrt hodiny na vysoké kolmé stráni levého břehu řeky Úpy, asi 300 kroků pod mostem Zličským, na rovině vysoké stával někdy hrad nebo tvrz, jehožto základní zdě až do roku 1830 k spatření byly a příkopy potud znamenati lze. Jak viděti, byl tento hrad do čtyř hran, na třech stranách zděmi a dvěma za sebou příkopy obehnán, na čtvrté pak, totiž na západ, kolmá skála nad Úpou. Vnitřní prostrannost, která nepochybně celá obydlí neb sídlo zaujímal, měla ve čtverhranu na každé straně 40 loket českých; pak byl příkop asi 12 loket široký a tolik hluboký, vyzděný, za ním rovina na dvou stranách, totiž východní a polední, jako pro zahrádku, nebo spíš pro stavení hospodářská, konírny, a za ním opět příkop jako

první, obezděný. Venkovská strana tohoto druhého příkopu měla každá 150 loket zděli. Zdi, až na malý kousek základní, není již žádné viděti, an co bylo, nynější držitel tohoto Gruntu Josef Šteidler, hospodský od něho nově založené a vystavěné hospody ve Skaličce nad mostem, všecku 1831 vylámati a příkopy zaházeti dal, aby to orati a zasíti mohl."

Tvrz velkoskalická s osadou, později městečkem, Skalici patřila roku 1336 Hynku Hlaváčovi z Dubé a od roku 1366 Vaňkovi z Boskovic a ze Žumberka. Vaněk z Boskovic zemřel asi roku 1380. O dědictví se rozdělili jeho bratři Tas a Oldřich z Boskovic a manželka Markéta, rozená ze Šternberka. Roku 1393 získal velkoskalické zboží Jetřich z Janovic a připojil je k náhodskému panství. V první polovině 15. století se majitelé střídali: 1412 Jindřich Left z Lažan, 1415 Boček z Kunštátu, 1425 Viktorin z Kunštátu, otec Jiřího z Poděbrad, 1427 Jan Holec z Nemošic, 1432 Jan Baštín z Porostlé, 1437 Jan Kolda ze Žampachu starší a 1447 Jan Kolda ze Žampachu mladší. Podle Josefa Myslimíra Ludvíka byla velkoskalická tvrz zničena roku 1450 krajskou hotovostí táhnoucí proti Janu Koldovi mladšímu.

Husitské období

Na počátku husitských válek roku 1420 táhl přes Náchod, Českou Skalici, Jaroměř a Hradec Králové ku Praze král Zikmund v čele křížáckých vojsk. Chtěl ztrestat odbojně pražany, ale byl na vrchu Vítkově pražským a tábořským vojskem Jana Žižky z Trocnova poražen.

Po celou dobu svého trvání bylo husitské hnutí ohrožováno snahou vyšší šlechty o vytvoření panské jednoty bez rozdílu vyznání proti revolučnímu Táboru a jeho spojencům. Když na podzim 1423 bojoval Jan Žižka na Moravě, v Rakousku a Uhrách, využili čeští páni jeho nepřítomnosti a svolali na den sv. Havla, 16. října 1423, do Prahy, za účinné pomoci pražanů, "obecný a valný" sněm všech stavů strany podjednou i podobojí. Táborští ani představitelé dalších revolučních bratrstev pozváni nebyli. Sněm svatohavelský zvolil 1. listopadu dvanáct zemských správců (hejtmanů), polovinu z nich podjednou a druhou podobojí. Měli rozhodně zasáhnout proti každému zhoubci české země. Kdo z účastníků sněmu by se tímto ustanovením neřídil, měl být pokládán za nepřítele země.

Po svatohavelském sněmu začala strana opočenských, jak byli nepřátelé kalicha na severovýchodě Čech nazýváni, vést drobnou válku proti orebskému bratrstvu a vojenské moci hradeckých v naději, že je zničí ještě před návratem obávaného vojevůdce do Čech. Rozhodující vliv mezi katolickými pány zde měl Jan Městecký z Opočna, muž nestálé a vášnivé povahy, nejprve přívrženec strany podobojí, od roku 1416 stoupenec krále Zikmunda a od roku 1429 spojenec sirotčích vojsk. Mezi hlavní představitelé protihusitské koalice patřili Půta z Častolovic, spoluvíník chotěbořského vraždění husitů, Zikmundův spojenec u Kutné Hory a královský vyslanec, správce kladského hrabství a později knížectví minsterberského, Hynek z Červené Hory, hejtman krajské královské hotovosti a města Jaroměře, původce krveprolití husitů v Krčíně, a Arnošt Černčický z Kácova, věrný spojenec Jana Městeckého z Opočna.

Jakmile byl Jan Žižka zpraven o událostech v severovýchodních Čechách a byl hradeckými varován, že strana opočenských usiluje o jeho život, obrátil se ihned po návratu z Uher s vojskem k Hradci Králové. Z Hradce Králové táhl k Jaroměři a odtud pravděpodobně po výšinách na levém břehu Úpy u Zvole, Doubravice a nad Říkovem k České Skalici. Zde se podle některých historických pramenů utábořil v místech nedaleko dnešního středu města, kde se říká Na Žižkově kopci. Tuto výšinu měl opustit 6. ledna a pokračovat v cestě na sever k Zlíči a Žernovu. Byl však pravděpodobně nedaleko dnešního lesa Dubna přepaden vojskem

katolických pánů, ukrytým mezi skalami nedalekého údolí řeky Úpy. Pravděpodobnější se jeví názor, že si Jan Žižka pro předpokládané střetnutí zvolil výhodné výchozí postavení na táhlém návrší nad řekou mezi Českou Skalicí a Zlíčím u velkoskalické tvrze. Z tvrze, kterou měl v držení jeho příznivec Viktorin Boček z Kunštátu, mohl účinně využít střelby a v příhodný okamžik zaútočit z návrší na nepřítele přibližujícího se v dvou proudech, od dnešní dubenské bažantice a od Zlíče. Jan Žižka snadno zvítězil a pokračoval v cestě do Podkrkonoší. Velkoskalická tvrz zůstala nepoškozena.

Hostinné, město v držení Jana Městeckého, Jan Žižka marně obléhal, ale na soutoku Malého Labe s Labem, asi půldruhého kilometru od dnešní Klášterské Lhoty, vypálil vrchlabské proboštví opatovických benediktinů, bojoval na Hořicku, Jičínsku a Trutnovsku a odtud se vypravil do Lužice.

Ani po Žižkově smrti 11. října 1424, ani po bitvě u Lipan 30. května 1434 nebyla Skalice s okolím ušetřena válečných tažení. Dne 8. června 1427 sirotčí a tábořská vojska vracející se z první slezské "spanilé jízdy" oblehla, vypálila a pobořila Hynkovu Červenou Horu. Po čáslavském zemském sněmu, na němž se 17. března 1440 účastníci dohodli na správě severovýchodních Čech a vzájemném příměří, přitáhlo ke Skalici slezské vojsko, aby se s východočeskými feudály spojilo proti Janu Koldovi ze Žampachu, který se roku 1437 za podpory hradeckých zmocnil Náchoda a po pádu Roháčova Sionu sám jediný vedl odtud boj proti panské jednotě a domácím i slezským stoupencům Zikmundovým. Ještě roku 1450 byla Skalice zničena krajskou hotovostí táhnoucí k Náchodu proti Janu Koldovi mladšímu.

Feudalismus

V druhé polovině 15. století odstraňovali Skaličtí válečné škody způsobené Slezany a krajskou hotovostí. Vypálené domy byly znovu postaveny, do kostela, spravovaného utrakvistickým duchovním, byl roku 1483 ulit zvon a roku 1490 zakoupena cínová křtitelnice s nápisem, který obsahuje nejstarší dochovaný písemný záznam jména České Skalice. Roku 1504 obdrželo těžce zkoušené městečko od majitele náchodského panství Jana Špetle z Janovic výsady a svobody, blíže však neznámé, neboť se privilegia nedochovala.

Českou Skalici nad Úpou povýšila na město roku 1575 Hedvika Smiřická, dcera Jana Zajíce z Házmburka a Markéty z Minsterberka a vnučka Jiřího z Poděbrad. Jako vdova po Albrechtu Smiřickém ze Smiřic spravovala náchodské panství nejprve za nezletilého syna Václava a po jeho smrti v roce 1593 také za vnuka Albrechta Václava. Smiřičtí přáli rozvoji města, proto povolili zdejším řemeslníkům sdružovat se v cechy. Nejstarším cechem byl cech ševcovský (privilegium obdržel 12. května 1575). Starší českoskalického cechu ševcovského si dali získané privilegium téhož roku potvrdit od cechovních starších města Náchoda, jak dokládá nejstarší městská listina dochovaná v originále. Dne 13. července 1582 vydal jeden z poručníků dědice náchodského panství Václava Smiřického, Jaroslav Smiřický ze Smiřic a na Kostelci nad Černými Lesy, cechovní artikule českoskalickým tkalcům.

Česká Skalice nebyla v 16. století velká. Roku 1550 stálo ve městě 70 domů, z toho na starém městě 20 a při cestě do Malé Skalice 14. Správu města vykonávalo 12 konšelů, radních. Konšelé se po čtyřech nedělích střídali ve funkci purkmistra. Purkmistr zastupoval vrchnost a jeho hlavním úkolem bylo udržovat bezpečnost a pořádek ve městě. Konšelé byli čas od času náchodskou vrchností obnovováni. Hrdelní právo Česká Skalice nikdy neobdržela. Roku 1586 začali českoskaličtí měšťané stavět na náměstí radnici, zděnou patrovou budovu

se štítem, šindelovou mansardovou střechou, malou věží s hodinami a zvonkem. Jím byli konšelé svoláváni do rady a na něj se "šturmovalo" při požáru. Za dvorem radnice stál "dům šatlavní".

Vnuk Hedviky Smiřické Albrecht Václav obnovil 1. října 1612 České Skalici starší práva a výsady, vzdal se práva odúmrti a výslovně dovolil českoskalickým měšťanům svobodně nakládat s majetkem a vést obecní knihy. Obecní knihy však byly bez povolení vedeny už od roku 1575. Jejich obsah ale neznáme, neboť byly při požáru radnice zničeny. Nejstarší dochovaná městská kniha pochází z roku 1605. Zapisovat do městských knih směl jen písař. Vedl korespondenci městské rady a ve výjimečných případech vyhotovoval také městské listiny.

Zda Česká Skalice obdržela městský znak, nelze s určitostí říci. Jako městského znaku používala městská rada pravděpodobně pečetního obrazu. Třebaže jeho původ přisuzovala majitelům náhodského panství z let 1533-1544, Šternberkům, pozměnila původní osmicípou hvězdu na hvězdu o šesti paprscích. Proto koncem 19. století nastaly pochybnosti o pravosti městského znaku. Roku 1897 se obec obrátila na vídeňské ministerstvo vnitra se žádostí, aby městský znak České Skalici potvrdila. Ministerstvo vyslovalo se žádostí souhlas a 15. října 1897 povolilo městu užívat jako znaku zlatou hvězdu o šesti paprscích v modrém poli. Velké škody přinesla České Skalici válka třicetiletá. Po útěku majitelky náhodského panství Markéty Salomeny Smiřické s družinou "zimního" krále Bedřicha Falckého v listopadu 1620 ze země se stal správcem panství Smiřických poručník slabomyslného Jindřicha Smiřického, Albrecht z Valdštejna. Dne 23. února 1623 prodal náhodské panství Marii Magdaléně Trčkové a ta je postoupila nejstaršímu synovi, Adamu Erdmanu Trčkovi z Lípy. Adam Trčka z Lípy udělil městu 24. června 1631 právo na dva výroční trhy na dobytek, dva výroční trhy na vlnu a týdenní trh na obilí.

Po zavraždění Albrechta z Valdštejna 25. února 1634 v Chebu, při němž zahynul také Adam Erdman Trčka z Lípy, daroval císař náhodské panství hlavnímu aktéru chebského krveprolití, generálu jízdy Octaviu Piccolomini de Aragona. Ten českoskalická privilegia záhy zrušil; v omezeném rozsahu je obnovil teprve roku 1650. O rok později byla v České Skalici náhradou za zrušenou faru utrakvistickou zřízena znovu fara a na ni dosazen katolický duchovní. K českoskalické farnosti tehdy patřilo město Česká Skalice a následující okolní vsi a osady: Dubno, Hostinka, Kleny, Malá Skalice, Miskolezy, Ratibořice, Říkov, Spyta, Světlá, Svinišťany, Třebešov, Vestec, Větrník, Zájezd a Zlích.

Česká Skalice nebyla nikdy obehnána hradbami. Proto trpěla za třicetileté války od vojsk švédských i císařských. Po neúspěšném obléhání Prahy v roce 1639 počali Švédové českou zemi "od jednoho konce k druhému zuřivě pleniti".

Po třicetileté válce bylo v České Skalici podle berní ruly z let 1653-54 dvaatřicet řemeslníků: 7 ševců, 8 řezníků, 5 krejčích, 2 bednáři, 2 tkalci, 2 truhláři, 1 pekař, 1 kovář, 1 zámečník, 1 hrnčír, 1 mandlíř a 1 punčochář. Punčochářský cech, jediný na českokladském pomezí, vznikl v České Skalici až roku 1667. Také krejčí měli v České Skalici svůj cech. Datum jeho založení není známo, dochovala se jen kniha o přijímání mistrů z let 1820-1860 a pečeť z roku 1821.

Když vypukl v náhodském židovském ghettu 17. května 1663 požár a rychle se rozšířil na celé město, došlo ve městě k velkým protižidovským útokům. Se souhlasem Marie Benigny, vdovy po Octaviu Piccolominim, přestěhovaly se tehdy z Náchoda do České Skalice 44 židovské rodiny. I přes protesty hradeckého biskupa se dostalo Židům v České Skalici od vrchnosti plné právní ochrany. Židé se zde usadili pod dnešním Židovským kopcem, v roce 1680 byl zde dokonce založen malý židovský hřbitov. Kopci se proto dodnes říká někdy Židovský. Ani v České Skalici však Židům dlouho štěstí nepřálo. Po požáru na starém městě byla i zde odpovědnost svalována na Židy. Vavřinec Piccolomini vydal proti nim několik

listin a donutil je roku 1706 vystěhovat se z České Skalice.

Roku 1707 vyhořela v České Skalici radnice, městský pivovar na náměstí, městský špitál, shořely obecní knihy a privilegia. Nový, zděný městský špitál na místě původní dřevěné chalupy pro chudé z roku 1632 byl nákladem města a vrchnosti postaven roku 1722, nová radnice s renesančním štítem až roku 1797. Roku 1723 začala vrchnost stavět u řeky pod špitálem vlastní pivovar a sladovnu s bečkárnou, o něco později panský mlýn o dvou mlýnských kolech, pálenku a pilu. Na ni museli obyvatelé města místo roboty navalovat klády.

V 19. století postihlo město několik povodní. Tři největší byly 11. července 1829, 24. ledna 1834 a 19. června 1843. Při požáru 24. května 1846 vyhořelo v České Skalici 39 domů a 8 stodol. Lehla popelem celá severní strana náměstí a několik domů v dnešní ulici Boženy Němcové. Na radnici shořela střecha s věží, hodiny a zvonek, zůstaly zachovány toliko zdi a stropy. Na počátku padesátých let byla provizorně zastřešená radnice stržena a do základů zbourána. Na stejném místě byla roku 1864 dostavěna ve slohu novogotickém radnice nová. Požárem 8. září 1848 bylo na starém městě zničeno 16 domů s hospodářskými staveními. Navzdory všem pohromám se město Česká Skalice rozrůstalo. Roku 1628 bylo v České Skalici 80 domů, roku 1794 vzrostl jejich počet na 215, roku 1827 měla 245 domů a roku 1833 už 248 domů. Téhož roku při sčítání obyvatelstva bylo zapsáno 1625 obyvatel.

V 18. století byla městská privilegia potvrzena třemi panovníky: 6. dubna 1733 Karlem IV., 6. září 1748 Marií Terezií a 21. března 1794 Františkem II.

Roku 1800 byl ve městě zřízen tzv. regulovaný magistrát nejnižšího typu. Měl purkmistra (rychtáře), listovního (písaře), městského strážníka a od třicátých let důchodního.

Války prusko-rakouské

Války prusko-rakouské v 18. století

Ve válkách prusko-rakouských, vedených Marií Terezií o dědictví koruny české, nebyla Česká Skalice ušetřena přítomnosti pruských i rakouských vojsk. Po uzavření vratislavsko-berlínského míru, jímž skončila první slezská válka (1740-1742), vracela se 4. července 1742 přes město z Čech do Slezska pruská armáda.

Podepsáním vratislavsko-berlínského míru 11. června 1742 byla Marie Terezie přinucena Prusku postoupit Kladsko a téměř celé Slezsko kromě Těšínska, města Opavy a území na pravém břehu řeky Opavy. Česká Skalice, až dosud ležící ve vnitrozemí, stala se náhle městem pohraničním a náchodský průsmyk vstupní branou do Čech. Výšiny na pravém i levém břehu Úpy na katastru dnešní České Skalice, Vinice (322 m n. m.), Na hradě (314m n. m.), u Spyty (292 m n. m.) a u Velké Jesenice (316 m n. m.), byly posledním strategicky důležitým místem od hranic umožňujícím účinnou obranu proti nepříteli směřujícímu do Polabské nížiny. Ani druhá slezská válka (1744-1745), ani válka sedmiletá (1756-63) na této skutečnosti nic nezměnily.

Ve válce sedmileté byla Česká Skalice sužována vojsky obou válčících stran.

Dne 30. července 1758 ustupovala od Olomouce k České Skalici pruská armáda pod velením krále Bedřicha II. Město obsadily 2 prapory granátníků, 100 mužů zaujalo bojové postavení na hřbitově u kostela v Malé Skalici. Vrch Vinici chránily praporek lehké pěchoty a 2 setniny myslivců, na výšinách jižně od města tábořily 2 granátnické prapory, v lese Rousíně praporek lehké pěchoty a u Spyty pluk husarů.

Rakouská armáda pronásledovala pod velením maršálka Leopolda Josefa Dauna ustupující pruskou armádu a 2. srpna 1758 dosáhla postavení mezi Čáslavkami a Zaloňovem. Sbor podmaršálka Gideona Ernsta von Laudon postoupil k Hoříčkám a odtud jeho předsunuté oddíly pěchoty přepadly 4. srpna o půl třetí ráno pruské postavení na vrchu Vinici u České Skalice. Prusové byli zprvu přinuceni ustoupit rakouské přesile; ostatní pruské jednotky ležící v okolí města jim však přispěchaly na pomoc. Prusové přešli za vydatné dělostřelecké podpory z protilehlé výšiny na levém břehu Úpy Na hradě do protiútoků a zahnali Rakušany na útěk. Rakušané ztratili celkem 140 mužů, Prusové 1 důstojníka a 52 mužů.

Maršálek Daun pruskou armádu už nepronásledoval. Král Bedřich II., vědom si nevýhodného postavení svého vojska u České Skalice, vydal ještě téhož dne odpoledne rozkaz k ústupu přes Náchod a Polici nad Metují do Slezska.

Ani po válce sedmileté nepominulo nebezpečí ze strany pruské. Aby byly severovýchodní Čechy vojensky zabezpečeny před pruskou rozpínavostí, přikázal císař Josef II. postavit u Jaroměři na soutoku Metuje s Labem mohutnou pevnost. Návrh na stavbu pevnosti předložili generálové Hadík, Laudon a Lacy, stavební plány vypracoval francouzský inženýr generál Ludvík Querlonde du Hamel. Základní kámen ke stavbě pevnosti položil císař 3. října 1780 a 16. září 1788 předal téměř dokončenou stavbu velícímu generálu v Čechách, podmaršálku Michalu Wallisovi. Pevnost původně nesla jméno obce Ples, ale roku 1793 byla přejmenována podle císaře Josefa II. Na Josefov. Ve své době byla pokládána za nedobytnou.

Válka prusko-rakouská 1866

Slibný hospodářský rozvoj České Skalice v padesátých letech 19. století přerušily válečné události roku šestašedesátého. Příčinou války byl dlouholetý spor mezi Pruskem a Rakouskem o vedoucí postavení v Německém spolku, volném sdružení třiceti osmi německých států a čtyř svobodných měst. Po vídeňském kongresu (1814-1815) získalo ve spolku vůdčí postavení rakouské císařství. Když byl roku 1862 zvolen ministerským předsedou pruského království pomoránský velkostatkář Otto von Bismarck, zastávající sjednocení Německa vojenskou silou, spory mezi Rakouskem a Pruskem narůstaly, až se roku 1866 staly příčinou války.

Rakousko mělo roku 1866 k dispozici pro válku s Pruskem sedm armádních sborů tzv. severní armády a královský armádní sbor saský, tj. celkem 261 668 mužů. Proti nim stálo 291 738 mužů královské armády pruské. Vrchní velitel rakouské armády, polní zbrojmistr rytíř Ludvík August Benedek, soustředil celou svou brannou moc v okolí Olomouce a chtěl se nepříteli postavit na přímém směru mezi Vídní a Berlínem, kam předpokládal vítězný postup svých vojsk. K nim se měl v příhodnou chvíli připojit saský armádní sbor. Operační plán náčelníka pruského generálního štábu Helmutha Karla von Moltke pro válku s Rakouskem počítal s překročením hranic na třech místech současně, v průsmycích Krušných hor, Lužických a Jizerských hor a Krkonoš. Spojení pruských sil, polabské armády v počtu 46 000 mužů určené k bojům v Sasku, první pruské armády v počtu 93 000 mužů soustředěné pod velením prince Bedřicha Karla v Lužici a druhé pruské armády v počtu 115 000 mužů soustředěné pod velením prince Bedřicha Viléma v oblasti kladské Nisy, předpokládal generál Moltke u Jičina a zde plánoval svést s rakouskou armádou rozhodující vítěznou bitvu. Když rakouské vrchní velení zjistilo postup pruských vojsk k hranicím Čech, vydalo 17. června 1866 severní armádě rozkaz k přesunu od Olomouce k Josefově.

Pruské vrchní velení vydalo svým vojskům rozkaz k překročení českých hranic 22. června. Následujícího dne překročila první pruská armáda hranice u Žitavy a směřovala k Liberci a k řece Jizeře; téhož dne překročila hranice také pruská polabská armáda a směřovala k České Lípě. I. armádní sbor druhé pruské armády překročil 26. června hranice u Libavy,

pruský gardový sbor u Janovic poblíž Broumova a předvoj V. armádního sboru přešel hranice k páté hodině večer v Bělovsi u Náchoda.

Válka se přehnala severovýchodními Čechami jako náhlá větrná smršť, způsobila velké hmotné škody a na bojištích zanechala desetitisíce mrtvých a raněných. Rakouské velení neumělo k důsledné obraně Čech využít hraničních průsmyků a své převahy dělostřelectva a jezdeckta. Semknuté řady útočící rakouské pěchoty, vybavené zastaralými puškami nabíjenými zpredu a posílané veliteli do nesmyslných střetnutí, staly se výborným terčem pro moderní pruské "jehlovky" s rychlým nabíjením zezadu. Pruská pěchota dovedla dobře využít terénu, vyhledávala přirozené úkryty a útočila v menších řadách, tzv. rojnicích.

Na Náchodsku svedla rakouská armáda s nepřítelem tři prohrané bitvy: 27. června u Náchoda (Václavice - Branka - Vysokov), 28. června u České Skalice a 29. června u Svinišťan.

V rozhodující bitvě u Hradce Králové utrpěla rakouská armáda drtivou porážku a narychlo ustupovala až k Vídni.

Na nátlak Francie zasedly 22. července obě válčící strany v Mikulově k jednacímu stolu a 23. srpna uzavřely v Praze mírovou smlouvu. Německý spolek se rozpadl. Rakousko ztratilo vedoucí postavení v Německu, ve prospěch Pruska se zřeklo Holštýnska a Itálii postoupilo Benátky a Lombardii. Zavázalo se zaplatit Prusku 40 milionů tolarů válečných škod. Vítězné Prusko získalo Hanoversko, Hesensko a Nasavsko, vytvořilo Severoněmecký spolek a jako nejsilnější stát uchvátilo v něm veškerou moc. Roku 1868 k sobě vojensky připoutalo i nově vzniklý Jihoněmecký spolek.

Sjednocení Německa pod nadvládou Pruska urychlila válka prusko-francouzská roku 1870. Skončila opět vítězstvím Pruska. Spojením Severoněmeckého a Jihoněmeckého spolku vznikla německá říše a pruský král Vilém I. byl 28. ledna 1871 prohlášen jejím císařem. Německo se vydalo na cestu za světovládou, prosazovanou ve 20. století rozpoutáním první a druhé světové války.

Bitva u České Skalice 1866

Jestliže byla v bitvě u Hradce Králové 3. července 1866 katastrofa rakouské armády ve válce prusko-rakouské dovršena, byla válka z taktického hlediska rozhodnuta již na bitevním poli u České Skalice. Třebaže byl VI. rakouský armádní sbor 27. června u Náchoda poražen, mělo následujícího dne rakouské vrchní velení u České Skalice k dispozici tři armádní sbory a mohlo je postavit proti jedinému, z bitvy u Náchoda značně vyčerpanému V. pruskému armádnímu sboru. S touto přesilou bylo možno nepřítele porazit a zatlačit zpět do náhodského průsmyku, a tak k jedinému vítězství podmaršálka Ludvíka Gablenze z minulého dne u Trutnova připojit další úspěch rakouské armády.

Vrchní velitel rakouské armády Ludvík Benedek se však při návštěvě České Skalice 28. června rozhodl k osudovému řešení - místo výhodného střetnutí s nepřítelem ustoupit bez boje. V 11 hodin dopoledne vydal rakouským sborům rozkaz: IV. armádní sbor zůstane u Dolan, VI. armádní sbor ustoupí k Doubravici a Lanžovu a VIII. armádní sbor k Zaloňovu u Jaroměře.

Pruský V. armádní sbor zahájil pochod od Vysokova k České Skalici v 10 hodin. Předsunutá 17. pěší pruská brigáda s předvojem gen. Lówenfelda měla podle dispozic velitele sboru gen. Steinmetze zaútočit na levý bok rakouského postavení na výšině nad levým břehem Úpy

Na hradě. Proto začala kolem jedenácté hodiny postupovat ve třech sledech z Ovčáckého kopce přes Dubno k dubenské bažantnici.

Vrchní velitel VIII. rakouského armádního sboru arcivévoda Leopold neuposlechl rozkazu vrchního velitele, setrval po odchodu VI. armádního sboru v nevýhodném postavení, neinformoval podřízené velitele brigád o rozkazu Benedekově ani o svém bojovém úmyslu a bez vědomí velitelů brigád vydával rozkazy nižším jednotkám. V nerovném boji vykrvácel v dubenské bažantnici prapor 75. pěšího pluku jindřichohradeckého, mezi zlíčským rybníkem a dnešním vojenským hřbitovem moravský 5. prapor myslivců a u železničního náspu nedaleko nádraží byla zničena celá rakouská brigáda. V boji padl i velitel brigády generál Fragner. Stejný osud stihl brigádní dělostřeleckou baterii.

Do bojů na druhé straně ohybu železniční trati zasáhly proti pruské přesile 21. pěší pluk čáslavský a 32. rakouský pěší pluk. Oba pluky byly nepřátelskou palbou zcela zničeny. Zde padl velitel další rakouské brigády, plukovník Kreyssem.

Asi ve 14 hodin dal arcivévoda Leopold rozkaz k ústupu. Nejprve ustoupila brigáda Schulzova, později zbytky poražených brigád. Ústup přes město k Velkému Třebešovu a především přes rozvodněnou Úpu probíhal ve velkém zmatku. Asi v 15 hodin padlo nádraží. Po tuhých pouličních bojích Prusové obsadili Českou Skalici. VIII. rakouský armádní sbor ztratil v bitvě u České Skalice celkem 205 důstojníků, 5372 mužů a 197 koní. Prusové ztratili celkem 62 důstojníků, 1300 mužů a 26 koní.

Také o den později, 29. června, došlo k zbytečné porážce rakouského IV. Armádního sboru u Svinišťan. Přes výslovný zákaz vrchního velitele Benedeka střetl se po 16. hodině sbor podmaršálka Festetiče s nepřítelem. Bojovalo se především o svinišťanský dvůr a sebučský ovčín. Rakouský sbor ztratil 39 důstojníků, 1411 mužů (z nich 320 zraněných a 120 zajatých). Prusové ztratili 15 důstojníků a 379 mužů. Josefovská pevnost do bojů nezasáhla, protože ji nepřítel na cestě k Hradci Králové prostě obešel.

Národní obrození

Obrozenecké Jiřinkové slavnosti V kulturním povědomí našich národů je jméno České Skalice neodmyslitelně spjata s českým národním obrozením, s obětavou a průkopnickou prací dnes už málo známých venkovských vlastenců a buditelů i s účastí předních osobností českého kulturního a veřejného života první poloviny 19. století. Ve čtyřicátých letech minulého století byla Česká Skalice uznávaným střediskem obrozeneckých snah a její podíl na rozvoji českého ochotnického divadla, knihovnictví a školství i na rozvoji hudby a vlasteneckého společenského života býval často dáván ostatním městům za vzor.

Nejslavnější kapitolou tohoto období historie města se staly Jiřinkové slavnosti. Jejich dějištěm byla zájezdní hospoda U bílého (českého) lva postavená Josefem Steidlerem roku 1824 na rozvalinách maloskalické tvrze. Zakladatel slavností P. František Hurdálek stál roku 1836 u zrodu Jiřinkového spolku královéhradeckého kraje se sídlem v České Skalici a požádal jménem spolku hostinského Josefa Steidlera, aby přistavěl pro slavnosti nad kočárovnu hostince sál. Realizoval tak svou myšlenku spojit nadšení pěstitelů jirín s probouzejícím se národním životem. Členy Jiřinkového spolku byli farář Josef Turek v Dašicích na Pardubicku, královéhradecký guberniální rada Josef Reyl, P. Josef Regner-Havlovický, farář v Hronově a děkan v Náchodě, vrchnostenší správci dvorů ve Vranově u Opočna

a ve Chvalkovicích, zámeční zahradníci v Opočně a v Ratibořicích a v neposlední řadě trojice královéhradeckých buditelů, profesor polního hospodářství v semináři Ignát Lhotský, gymnazijní profesor a dramatik Václav Kliment Klicpera a nakladatel a knihkupec Jan Hostivít Pospíšil. Předsedou spolku se stal Josef Reyl a místopředsedou Václav Kliment Klicpera.

První jiřinková slavnost se konala 14. září 1837 v nově postaveném Jiřinkovém sále. Výstavě jiřin předcházela prohlídka zahrad pěstitelů a hodnocení nejlepších výpěstků. Večer patřil slavnému jiřinkovému plesu. Jeho královnou se stala veřejnosti ještě neznámá Barunka Němcová-Panklová. Před dvěma dny byla oddána s Josefem Němcem v maloskalickém kostele a u Steidlerů měla svatební hostinu.

Jiřinkové slavnosti každoročně navštěvovali Jan Hostivít Pospíšil, Václav Kliment Klicpera a Ignát Lhotský. Roku 1839 byla slavnost pořádána na počest svinišťanského rodáka, přírodovědce a historika, profesora plzeňského gymnázia Josefa Františka Smetany, bratrance Bedřicha Smetany. Oba bratrance se slavnosti zúčastnili zároveň s rodinou novoměstského bratrance a jeho dcer Louisy a Augusty. Roku 1841 složil Bedřich Smetana v upomínku na milé chvíle prožité v České Skalici oblíbenou Jiřinkovou polku. Roku 1840 byl nejvýznamnějším hostem slavnosti básník, jazykovědec a politik, zakladatel slovenského spisovného jazyka Ludovít Štúr. Božena Němcová tančila v Jiřinkovém sále podruhé roku 1844, když byla s dětmi v Ratibořicích na zotavené. Obrozenecké Jiřinkové slavnosti se v České Skalici konaly každoročně po celé desetiletí. Toliko v roce 1846 musela být slavnost, pravděpodobně pro následky zhooubného požáru, přeložena do hostince U zlatého slunce v Náchodě. Poslední slavnost se konala 20. září 1847 opět v České Skalici. Téhož roku 1. prosince zemřel P. František Hurdálek. Slavnosti zanikly nejen proto, že odešel jejich obětavý organizátor, ale především proto, že za Bachova absolutismu po roce 1848 nebylo pro národní slavnosti ve veřejném životě místo. Na sklonku padesátých let a v letech šedesátých se v Steidlerově hostinci sice jiřinkové plesy konaly, ale neměly již kulturní a vlastenecký ohlas.

Jako upomínkové byly Jiřinkové slavnosti obnoveny v roce 1925. Před druhou světovou válkou se konaly v České Skalici ve dnech 22. 8. - 4.9. 1937 při příležitosti 100. výročí Celostátní jiřinkové slavnosti. V roce 1947 byly slavnosti obnoveny a s výjimkou několika let jsou každoročně připomínány výstavou jiřin a jiřinkovým plesem.

Na paměť obrozeneckých Jiřinkových slavností byla na bývalém Steidlerově hostinci (dnes Muzeum Boženy Němcové) 22. 8. 1937 odhalena pamětní deska z žíhaného mramoru s kyticí jiřin odlitou z bronzu od akad. sochaře Mirka Stejskala. Deska nese nápis s bronzových písmen: "Zde na jiřinkové slavnosti tančila Božena Němcová 1837 a 1844. " V průčelí tzv. malé fary vedle římskokatolického kostela je zasazena mramorová deska s pozlaceným nápisem: "V této malé fare bydleli František Hurdálek, pěstitel jiřin, Josef Myslimír Ludvík, kronikář Skalicka." V parku před Muzeem Boženy Němcové připomíná od roku 1970 Jiřinkové slavnosti bronzová plastika sedmnáctileté Barunky Němcové-Panklové, dílo akad. sochařky Marie Uchytlové-Kučové. Plastika byla slavnostně odhalena 13. září 1970.

Rozvoj kulturního života

Česká Skalice byla jedním z prvních míst v Čechách, kde se hrálo české divadlo. První divadelní představení se v České Skalici konalo r. 1813, tedy mnohem dříve než v okolních městech. Byly zde sehrány téměř všechny Klicperovy hry, některé z nich měly v České

Skalici dokonce premiéru. Ve čtyřicátých letech 19. století se na repertoáru českoskalických divadelních ochotníků objevovala často dramata Tylova. Také hudba, včetně chrámové, provozovaná v České Skalici měla vysokou úroveň a nebylo výjimkou, když se na zdejší koncerty scházeli a sjížděli posluchači z širokého okolí i z míst vzdálených, např. až z Vratislavi.

Velkou zásluhu na soustavném vzdělávání a vlasteneckém uvědomování občanů města i okolí, na šíření osvěty, hudby, psaného a mluveného slova a především na výchově nových generací měla českoskalická škola a její učitelé. Nejkrásnější svědectví o jejich obětavé práci podala ve své povídce Pan učitel bývalá žákyně školy Božena Němcová. Nechtěla vykreslit toliko portrét některého z učitelů, kteří ji ve zdejší dřevěné škole v letech 1824-1833 učili. Proto na základě vzpomínek ze školních let a na základě pozdějších přátelských styků s učiteli na mnoha místech v Čechách, na Moravě i na Slovensku vytvořila v postavě pana učitele typ českého venkovského kantora první poloviny 19. století, a zároveň tak postavila neokázalý, ale tím trvalejší pomník učitelství.

Jedním z mnoha vzorů pro spisovatelčina Pana učitele byl i její vrstevník, českoskalický učitel Josef Arnošt Kolisko. Božena Němcová se s ním seznámila ve čtyřicátých letech minulého století, když navštívila Ratibořice. Josef Arnošt Kolisko se kromě svého náročného povolání učitele plně věnoval obrozenecké práci. Byl dlouholetým dopisovatelem Havlíčkových novin a Karel Havlíček Borovský v něm právem spatřoval svého nejlepšího spolupracovníka na Náchodsku. Za rozšiřování Havlíčkových Kutnohorských epištol byl J. A. Kolisko dokonce policejně sledován. Nejcennějším Koliskovým přínosem bylo založení první městské a školní knihovny na Náchodsku, jeho další knihovnická práce ve městě a zakládání knihoven v dalších místech, např. na Hořičkách, v Dolní Radechové, v Havlovicích a jinde. Vyvrcholením dlouholetých úspěšných kulturních snah v 19. století a velkým národním svátkem se stalo 15. 8. 1888 slavnostní odhalení pomníku Boženy Němcové na náměstí v České Skalici. Slavnosti se zúčastnilo přes 5 000 lidí, většinou členů různých spolků a korporací z celých Čech a Moravy. Přítomni byli syn a dcera Boženy Němcové, prof. Karel Němec z Tábora a slečna Bohdana Němcová, učitelka z Jičína. Projev přednesl spisovatel Josef Václav Frič. Česká Skalice se tak stala prvním venkovským městem, které díky pokrokově smýšlejícím studentům a podpoře učitelské Jednoty Komenský v Náchodě položilo základ posmrtnému ocenění Boženy Němcové.

Pomník je dílem akad. sochaře Mořice Černila. Uprostřed na vysokém pilíři je bysta Boženy Němcové z bílého medolínského mramoru, po stranách dvě alegorické sochy: dívka, nadšená čtenářka, pozvedá věnec z lipového listí a vavřínu a jiných s rohem hojnosti znázorňujícím "plodnost a množství osvědčující práce duševní". Na podstavci je bronzový reliéf s výjevem z Babičky. Na zadní straně podstavce čteme nápis: "Z vděčnosti za osvědčenou lásku k vlasti v dobách trudných věnuje Komitét Boženy Němcové v Č. Skalici 15. 8. 1888."

Raný kapitalismus

Zatímco byl v 18. století pro Českoskalicko určující rozvoj řemesla přádláckého, soukenického a punčochářského, přineslo 19. století jejich postupný zánik a především v druhé polovině století prudký rozmach převážně textilní tovární výroby. Na přelomu 18. a 19. století bylo však plátenictví po zemědělství ještě druhým nejdůležitějším zdrojem obživy obyvatel Českoskalicka. Ve městě, na vesnicích a na samotách bylo ze všech chalup slyšet od slunka do slunka jednotvárný klapot ručních stavů. Teprve po napoleonských válkách a vídeňském kongresu v letech 1814-1815 poptávka po lněných plátnech ve světě

prudce poklesla a rychle vítězila bavlna. První přádelnu bavlny na Náchodsku začali stavět 22. června 1837 na louce zvané Volovnice pod maloskalickým dvorem cizinci ze sousedního Slezska, Lindheima Lóbeke. Domácí tkalci nemohli přádelně konkurovat, opouštěli své stavy a nechali se hromadně najímat na práci v továrně. Také staré cechovní zřízení se postupně stávalo brzdou dalšího rozvoje, a proto 30. dubna 1860 došlo ke zrušení cechů.

Poštovní expedice, první poštovní úřad, byl v České Skalici zřízen v domě čp. 28 roku 1847. Expedice měla spojení z jedné strany se stanicí náchodskou, z druhé s jaroměřskou. Bývala na různých místech ve městě, většinou tam, kde bydleli expedienti nebo později poštmistři. Telegraf byl v České Skalici zaveden roku 1872 a telefon 1899.

Na jaře roku 1856 bylo započato s vyměřováním železnice z Josefova do Svatoňovic, později do Trutnova a Libavy. Plynulý provoz byl na trati zahájen v září 1859. Když později začal plynulý provoz také na trati Choceň - Náchod - Vratislav, pozbyla císařská silnice přes Českou Skalici cestovního ruchu, neboť formanská doprava nemohla železniční konkurovat.

V šedesátých letech minulého století povolil rakouský absolutismus jisté uvolnění a oživení českého politického života. Dne 5. července 1868 se konala v České Skalici ustavující valná hromada Tělocvičné jednoty Sokol, 19. června 1878 byl ustanoven sbor dobrovolných hasičů, 3. prosince 1879 vznikla Čtenářská beseda Boženy Němcové, 22. června 1886 Zpěvácký spolek Bendl, 28. března 1891 okrašlovací spolek a další. Dne 1. července 1876 zahájili v České Skalici činnost tři instituce: okresní soud, okresní zastupitelství a berní úřad. Českoskalický soudní, samosprávný a berní okres zahrnoval obce: Červená Hora, Česká Skalice, Doubravice, Hoříčky, Kleny, Lhota pod Hoříčkami, Litoboř, Malá Skalice, Olešnice, Říkov, Slatina nad Úpou, Spyta, Stolín, Svinišťany, Třebešov, Újezdec, Velká Jesenice, Vestec, Všeliby, Zlích a Žernov.

Významným technickým dílem na katastru České Skalice v druhé polovině 19. století byly rozsáhlé meliorační práce a stavba závlahového systému na lukách náchodského velkostatku v Ratibořicích a u České Skalice. Projekt závlahového systému vypracoval pro majitele panství prince Schaumburg-Lippe roku 1874 prof. dr. Dunkelberg ze zemědělského ústavu ve Weilburgu. Meliorace byly provedeny na 66,25 ha půdy a vyžádaly si nákladu 35 563 zlatých. Po dokončení stavby se výnos z luk podstatně zvýšil. Před melioracemi se odtud v roce 1875 sklídilo 170 tun sena a otavy, v roce 1876 už 332 tuny a roku 1881 byly svezeny 384 tuny. Do Ratibořic začaly jezdit exkurze předních zemědělských odborníků a náchodský velkostatek obdržel za toto dílo na Světové výstavě v Paříži roku 1888 vysoké vyznamenání.

Je třeba litovat, že socialistické zemědělství neumělo ratibořického závlahového systému efektivně využívat a připustilo zanedbáváním pravidelné údržby nejen jeho přirozené chátrání, ale navíc rušením některých přírodních kanálů a nedomyšlenými nákladnými melioračními zásahy způsobilo jeho postupnou devastaci. Ani mnohokrát proklamované zachování části systému jako technické památky nebylo nikdy přijatelně realizováno.

Třebaže první světová válka Čechy přímo nezasáhla a její bojiště byla od našeho kraje značně vzdálena, válka do života města i jeho okolí zasáhla dosud nevídaným způsobem. Hned následujícího dne po vyhlášení částečné mobilizace záložníků 26. července 1914 byli v České Skalici podobně jako v ostatních městech rekvírováni koně a povozy do Josefova. Městský kronikář zapsal: "Vlaky jezdily pouze s vojáky a naším nádražím projížděly nekonečné vlaky

s mobilizovanými záložníky. Co tu byl opláče, po nějakém nadšení ani zmínky. Doprava osob nevojenských byla možná u nás po dobu války jen ráno a večer. Protože město nemělo ještě elektrického světla a petroleje po obsazení Haliče nebyl dostatek, nesvítilo se v ulicích po dobu války buď vůbec, aneb jen omezeně. V domácnosti se svítilo velmi málo, přišel ke cti olej a karbid. Výroba v továrnách byla dočasně zastavena a dělníci z práce propuštěni; nebylo peněz na výplaty. Když Anglie a spojenci vyhlásili blokádu, zastavena byla práce pro nedostatek bavlny nejdříve v přádelně, pak v tkalcovně a dne 31. března 1916 i v barevně a tiskárně. Ke konci války započato v přádelně se sprádáním švédského papíru na papírovou přízi."

Hlad a bída obyvatelstva v průběhu války rostly. Městský úřad ve spolupráci s představenstvem obce Malá Skalice-Zájezd proto vyhlásil zřízení veřejné lidové kuchyně, jejíž úkolem bylo vařit levné silné polévky nebo obědy, aby se strádající obyvatelé nasýtli. Za první světové války byly rozpuštěny politické strany a suspendovány všechny dosavadní občanské svobody. Přesto docházelo k projevům nespokojenosti a k hladovým demonstracím. Radost z konce války, z rozpadu rakousko-uherské monarchie a z vyhlášení samostatné Československé republiky 28. října 1918 byla proto spontánní. Sen mnoha generací se stal skutečností.

Na počátku 20. století, při sčítání lidu roku 1910, měla Česká Skalice 3297 obyvatel. Roku 1914 bylo ve městě 391 domů. Při sčítání lidu 1. února 1921 bylo v České Skalici 422 domů, z toho obývaných 399 a neobývaných (dílny) 23. Ve městě žilo 829 rodin, 2675 obyvatel, z toho 1238 mužů a 1437 žen.

První Československá republika zahrnovala zaslouženou úctou ruské, francouzské a italské legionáře, příslušníky prvního československého vojska v zahraničí, a upřímně si vážila dlouhé řady svých občanů padlých na nejrůznějších bojištích první světové války v cizích službách za zájmy rakousko-uherské monarchie. Pomník padlým v tomto světovém konfliktu byl v České Skalici odhalen 11. června 1922 v Masarykově ulici nedaleko Husova náměstí. Autorem pomníku, klečícího ruského legionáře vzdávajícího poctu padlým spolubojovníkům, je sochař František Bílek z Podhorního Újezda u Hořic. O postavení pomníku se nejvíc zasloužila Československá obec legionářská a Družina válečných poškozenců v České Skalici. Jeden z nápisů na podstavci pomníku oznamuje, že je věnován "Všem upřímným Čechům padlým ve světové válce". O deset let později, 17. července 1932, byla do dutiny podstavce uložena prst' ze tří významných bojišť první světové války: z haličského Zborova, z francouzského Chemin des dames a italského Doss Alta.

Legionáři Rudolfu Procházkovi, hrdinovi od Dobružky, střelci 3. roty I. střeleckého pluku M. Jana Husa, padlému u Zborova, byla věnována roku 1937 pamětní deska u hlavního vchodu do školy na Husově náměstí. Jména občanů z České Skalice a okolí padlých v první světové válce jsou uvedena na kamenné desce zasazené na jižní zdi uvnitř kostela Nanebevzetí Panny Marie.

K prvořadým celostátním kulturním událostem první republiky v České Skalici patří odhalení Gutfreundova sousoší Babička s dětmi 9. července 1922 v Ratibořicích. Původně měl stát v Ratibořicích pomník Boženy Němcové. Českoskalický odbor Klubu českoskalických turistů zadal jeho zhotovení akademickému sochaři Quido Kocianovi z Hořic. Quido Kocian, tehdy už vážně nemocný, se po dlouhých jednáních, sporech a zákulisních bojích nakonec úkolu vzdal. Ve spolupráci s ministerstvem školství a osvěty a pražským Spolkem výtvarných umělců Mánes byla vypsaná užší umělecká soutěž. Zúčastnili se jí čtyři pražští sochaři: Václav Antoš, Ladislav Beneš (na jeho místo později nastoupil Otakar Španiel), Oto

Gutfreund a Josef Paša. Vybrán byl Gutfreundův návrh sousoší Babička s dětmi, předložený mimo soutěž, a architektonická úprava a umístění pomníku prof. Pavla Janáka.

Základní kámen k pomníku byl položen 25. července 1920 u příležitosti 100. výročí narození Boženy Němcové. Poklep základního kamene provedl při velké národní pouti spisovatel Alois Jirásek. Také slavnostního odhalení pomníku o dva roky později se zúčastnily nepřehledné zástupy lidí, spolky, legionáři, sokolstvo, hasiči, skauti a další. Velkolepý průvod krojovaných účastníků z celé republiky s alegorickými vozy prošel nejprve městem do Malé Skalice a odtud se vydal do Ratibořic. Slavnostní řeč při odhalení pomníku pronesl univ. prof. Albert Pražák.

U příležitosti slavnosti byla v Ratibořicích sehrána dramatizace Babičky a uspořádán koncert.

Kromě už dříve připomenuté tradice vzpomínkových Jiřinkových slavností, obnovené v roce 1925, je třeba se zmínit ještě o otevření prvního českého literárního muzea - Muzea Boženy Němcové - 24. května 1931 v budově radnice na náměstí. Po počátečních obtížích mladé poválečné Československé republiky došlo na počátku dvacátých let k vytouženému hospodářskému růstu. V letech 1923-1929 se na Českoskalicku začal budovat úpský skupinový vodovod, vodovodní síť pro město i Malou Skalici. Na vodovod byly postupně napojovány také další obce v okolí: Hoříčky, Lhota pod Hoříčkami, Chlístov, Nový Dvůr, Újezdec, Mezilečí, Křižanov, Posadov a Vestec. Roku 1927 došlo i na budování kanalizace. Nejprve v nové čtvrti rodinných domků Pod Vinicí a v letech 1933-1934 také uvnitř města. V letech 1925-1927 byla v České Skalici postavena státní budova pro poštu, četnickou stanici, berní úřad a důchodovou kontrolu, v letech 1924-1928 budovala Tělocvičná jednota Sokol sokolovnu. Za hospodářské krize v třicátých letech přibyla k významným stavbám ve městě moderní budova spořitelny (dnes Městský úřad Česká Skalice) a v roce 1939-1941 byl dostavěn Husův sbor československé církve husitské. V Malé Skalici byl roku 1927 rozšířen a oplocen hřbitov a v roce 1931 byl na hřbitově založen urnový háj.

Už od roku 1924 se bezvysledně jednalo o stavbě vodního díla Rozkoš a ve stejném roce podniklo město neúspěšně první velkou akci za znárodnění Ratibořic. Pozemkový úřad však žádost zamítl. Ratibořice zůstaly principi Schaumburg-Lippe s podmínkou, že údolí musí zůstat veřejnosti přístupné a že jeho ráz nebude měněn.

Světová hospodářská krize v třicátých letech 20. století předznamenala světový válečný konflikt. Vrcholu dosáhla roku 1934 a trvala ještě roku 1936. Také Českou Skalici poznamenala. Dva textilní závody a firmy K. Reich a Winternitz byly skoro pět let zavřeny, firma Ladislav Bartoň pracovala v letech 1931-1934 omezeně, často jen 16 hodin týdně, firmy Bondy v Malé Skalici a koželužny Josefa Michálka a Zdeňka Bohma zastavily v roce 1931 výrobu úplně.

Válečné období

Evropu znepokojoval přízrak světové války. Československo bylo bezprostředně ohroženo Hitlerovou Třetí říší. Proto se všechno úsilí soustřeďovalo na rychlé dobudování pohraničního lehkého a těžkého opevnění s dělostřeleckými tvrzemi a záchytnými liniemi, aby bylo s to čelit náhlému útoku.

Také Česká Skalice intenzivně prožívala vzrušenou dobu národního odhodlání bránit se. V květnu 1938 vzrušily město letáky "Konec Československa", rozšiřované henleinovskou propagandou. V noci z 20. na 21. květen 1938 projížděla městem při částečné mobilizaci k hranicím auta s vojskem a vojenským materiálem. Totéž se odehrávalo při památné mobilizaci vyhlášené prezidentem republiky z 23. na 24. září. Země oloupená 30. září v Mnichově velmocemi o pohraniční území nebyla už schopna účinné obrany a očekávala smrtelnou ránu. Ta přišla 15. března 1939 v podobě německé okupace a vyhlášení protektorátu. Dnem i nocí projížděly Českou Skalici prázdné kamiony z Říše, aby se zanedlouho vracely zpět obtěžkány naloupeným českým majetkem. Německá nacistická armáda se při obsazování Československa zmocnila moderní výzbroje a výstroje 50 divizí včetně asi 700 tanků, 2200 děl a 1200 bojových letadel. Speciální německé jednotky rozstřelovaly z blízkosti několika kroků pohraniční pevnosti a na západ do obranné linie a do Pruska odváželi pancéřové věže a střílny.

Časně ráno 1. září 1939 po vydání Hitlerova rozkazu na Polsko projížděly Českou Skalici rychlé nacistické motorizované jednotky k Náchodu a Bělovsi, aby nezmeškaly začátek druhé světové války.

Okupace přinesla změny ve vlastnictví českoskalických továren. Židovský majetek Němci zkonfiskovali a podnikatelské rodiny internovali v koncentračním táboře Osvětimi, kde všichni členové těchto rodin až na dvě osoby zahynuli. Továrníka Winternitze zachránilo před deportací jen smíšené manželství. Reichovu a Winternitzovu továrnu získal do vlastnictví sudetský Němec Franz Kuhn. Zatímco závody řízené Němci měly po celou dobu okupace dostatek práce, české továrny trpěly vleklou krizí. Českoskalické textilní závody, vzniklé roku 1935 spojením majetků Josefa Bartoně z Náchoda a Jiřího Čerycha a Aloise Dyntera z České Skalice, zastavily nejprve provoz v barevně a v roce 1942 zavřely také tiskárnu látek. V těchto továrnách byla zavedena nouzová válečná výroba.

Chmurné události po atentátu na říšského protektora Reinharda Heydricha v roce 1942 zasunuly poněkud stranou rozšíření města o původně samostatnou obec Malou Skalici. 24. října 1942 byl v koncentračním táboře umučen českoskalický učitel Jaroslav Falta odsouzený nacistickým soudem k dlouholetému žaláři za účast v odbojové skupině 1. sokolského okrsku Podkrkonošské župy Jiráskovy. Nebyl popraven s ostatními členy skupiny za přechovávání parašutisty četaře Jiřího Potůčka-Tolara na Bohdašíně a kosteleckých Končinách, neboť byl zatčen až po odvolání stanného práva. V německých koncentračních táborech a na popravistiích zahynulo během šestileté německé okupace mnoho českoskalických občanů.

Českokladským pomezím fronta 2. světové války neprošla. Poslední válečné měsíce byly však i zde dramatické. Od ledna 1945 tudy utíkali před Rudou armádou uprchlíci z Horního i Dolního Slezska a německého vojska všude náhle přibývalo. Ve městech byly posíleny německé posádky a zřizovány výcvikové prostory pro frontu. Ve školách obsazených Němci se přestalo vyučovat a obyvatelstvo muselo vykovávat nucené práce. Přibývalo mohutných protitankových zátarasů i zákopů, dodržovalo se zatemnění, chyběla elektrická energie, uhlí, dříví, oblečení i potraviny. Auta i autobusy jezdily na dřevoplyn, vojenské kamiony i železnice zásobovaly frontu zbraněmi, střelivem a ostatním materiálem. Za tichých zimních nocí bylo od Vratislavi slyšet mohutné detonace, spojeneckých náletů, sabotáží v továrnách a na železnici přibývalo. Obyvatelstvo vykonávalo příkazy úřadů velmi neochotně a okupanti byli čím dál nervóznější a agresivnější.

V lesích se skrývali uprchlí sovětští zajatci i partyzánské oddíly a od března 1945 působila na Pohodlí v Babiččině údolí sovětská výzvědná jednotka. V ratibořickém zámku se usídlil štáb pořádkové policie posledního velkého německého armádního seskupení. Počátkem května začala německá armáda ustupovat do Čech a hrozilo nebezpečí, že se zde bude zoufale bránit a při ústupu zanechá za sebou pustou spálenou zemi. V této situaci propuklo 5. května 1945 v České Skalici stejně jako v okolních městech ozbrojené revoluční povstání.

Na českokladském pomezí neskončila válka 8. května kapitulací Německa. Ještě v podvečer 9. května se střetly oddíly SS 17. německé armády v krvavém boji s předsunutou motorizovanou sovětskou jednotkou u celnice v Bělovsi u Náchoda a téhož dne večer se bojovalo také na několika místech v České Skalici. Němci v přestřelce ztratili 4 muže, 9 raněných odvezli na tancích a 4 němečtí vojáci byli zajati. Bojovalo se také u nádraží a u tehdejší městské spořitelny. Po 19. hodině došlo ke dvěma přestřelkám na náměstí. Před druhou přestřelkou procházel náměstím ustupující dlouhý německý transport. Než stačil projít náměstím, přijely od Náchoda 4 tanky a začaly střílet do vlastních vojáků. Naštěstí Němci z tanků stříleli jen z lehkých zbraní. Po přestřelce zůstali na dlažbě náměstí ležet zastřelení koně, převržené povozy, motorizovaná vojenská vozidla i padlí němečtí vojáci. Z československé strany padl Josef Holý z Vestce, z německé strany zahynulo 17 příslušníků SS včetně dvou žen a 10 zraněných německých vojáků z transportu zranění podlehl. Dnes přestřelku připomínají jen stopy po střelbě na kamenném kříži u kašny na náměstí. K další přestřelce došlo u mostu přes Úpu, u římskokatolického kostela a na křižovatce v Malé Skalici. Zde byl raněn Karel Rais. Pod pásy německého tanku zahynul v Zájezdě ruský zajatec Timofej Konstantinovič Levčuk.

Teprve 10. května 1945 přijelo ve 2,45 ráno do České Skalice na náměstí první sovětské průzkumné vozidlo. V 5 hodin bylo město obklíčeno a v 6 hodin začaly Českou Skalici projíždět první jednotky 21. armády 1. ukrajinského frontu.

© Ludvík Mühlstein